

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТИИК НУУЗ

ACTA NUUZ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

**JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN**

**2023
1/11**

**Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi**

Bosh muharrir:

I.U.MADJIDOV – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Y.S.ERGASHOV – f-m.f.d., professor.

R.X. SHIRINOVA – fil.f.d., professor

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Ashirov A.A. – t.f.d., prof.

Balliyeva R. – t.f.d., prof.

Malikov A.M. – t.f.d., prof.

Yusupova D.Y. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Mo'minov A.G. – s.f.d., prof.

Nishonova O.J. – f.f.d., prof.

Abdullayeva N.B. – f.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Tuychiyev B.T. – f.f.d., prof.

Utamuradov A. – f.f.n., prof.

Muxammedova D.G. – psix.f.d., prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Mengliyev B.R. – fil.f.d., prof.

Sa'dullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., PhD.

Mas'ul kotib: **Z.A.PARDAYEV**

TOSHKENT – 2023

MUNDARIJA

Tarix

Алексеева В. Гендерные различия социального самочувствия Узбекистанцев (по результатам социологических исследований)	4
Axmedov G'. O'zbekistonda dastlabki metallurgiya ishi: tarixi va tahlil	8
Barotov S. XVI asr oxiri-XVII asr boshlarida Buxoro xonligida siyosiy vaziyat. Ashtarxoniylar sulolasining hokimyatga kelishi.....	11
Boltayeva M. Jizzax viloyatida qurilish materiallari ishlab chiqarish sanoatidagi xorijiy investorlar va qo'shma korxonalar faoliyati tarixiga nazar	15
Isoqov B. "Avesto"da ezgulik va yovuzlikkurashi muammolari.....	18
Pazilov A. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Rossiyada qishloq xo'jaligi sohasidagi islohotlar va ularning oqibatlari	22
Raximov N. Xorazm xalq sho'rolar jumhuriyati davr manbalarida	25
Tangrikulov J. "Sovet O'zbekistoni" hamda "Pravda vostoka" gazetalarida qayta qurish siyosati zarurati va oqibatlarining aks etishi (1985-1986-yillar misolida).....	28
Fayziyeva F. Participation of uzbeks abroad in the development of world science (1992-2023)	31
Ernazarov Sh. G'oyalar tarixi va nazariyasi.....	33
Yusupova X. Toshkent vohasining ilk o'rta asrlardagi iqtisodiy hayotida tog'-kon sanoatining tutgan o'rni.....	36
Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik	
Abdullayeva O., Azamxonov B. Bakalavriat talabalarining axborot-kommunikatsiya kompetensiyalarini shakllantirish modeli	40
Abdurayimov S. Talabalarining muvafaqqiyatli oila haqidagi tushunchalarini ijtimoiy-psixologik determinantlari.....	43
Abdurahmonov A. Matematika o'qitishda ta'lim metodlari va uning ahamiyati.....	46
Abdusalilov A. Nogironligi bor shaxslarning turmush sifatini oshirishga qaratilgan ijtimoiy siyosatni olib borishda ijtimoiy sheriklikni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari	49
Abralov O. Bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarini tayyorlashda "Flipped classroom" texnologiyasining amaliy samaradorligi	52
Alikulova M. Zamonaviy sharoitda talabalarining oilaga oid majmuaviy bilimlarini shakllantirish ijtimoiy pedagogik muammo sifatida	55
Alimova U. Ayollarda zo'ravonlikdan so'ng yuzaga keladigan psixologik jarohatlar hamda ularning ijtimoiy reabilitatsiyasi.....	58
Ankabaeva M. Naqshbandiya tasavvufiy g'oyalarining Huvaydo asarlarida aks etishi	61
Асанова Г. Психологические проблемы онкологических больных	64
Asqarova M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida PISA va PIRLS xalqaro baholash dasturlari asosida savodxonlik darajasini rivojlantirish mexanizmlari	66
Axmedova M. Ona tili fanlarini o'qitishda mustaqil ta'lim topshiriqlari mazmuni.....	69
Axrrova U. Pedagogikada tizimli tahlil bosqichlari.....	73
Ashurova Sh. Maktabgacha yosh davrida sog'lom turmush tarzini shakllantirishda oilaning roli	76
Davidova D., Almatayev T. Ta'lim sifatini oshirishda innovatsion o'quv modellarini qo'llash.....	79
Djabbarov A. Oliy ta'limda jismoniy tarbiyaning o'rni	82
Dilshodov A. ATVUD mashinasini kompyuter modellashtirish yordamida qayta tiklash.....	85
Ziyayeva X. Zo'ravonlikka uchragan xotin-qizlarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish amaliyoti, bosqichlari va jarayonlari: sotsiologik tahlil.....	88
Isabayeva M., Dilmurodova X. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisini valeologik kompetentlikni rivojlantirish imkoniyatlari.....	92
Исаева Д. Роль медиа в повседневной жизни.....	95
Ismailov S. Oliy ta'lim muassasalarida kimyo fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalardan foydalanishning didaktik asoslari.....	98
Ismaylova R. Turmush o'rtoqlar zo'ravonligi ijtimoiy psixologik muammo sifatida.....	102
Karimova M. Xotin-qizlarni ijtimoiy muhofazalash tarixiy genezisi, zamonaviy tamoyillari va huquqiy asoslari.....	105
Konratbayeva A. Kichik maktab yoshidagi agressivlik psixokorreksiyasi	108
Quybakov X. Umumta'lim maktablarida va akademik litseylarda fizika fanini o'qitishda motivatsiyani shakllantirish	111
Kurbanova A. Fundamentals of teaching through art-pedagogy.....	115
Qo'chqarova F. Bo'lajak o'qituvchilarning sanogen tafakkurini rivojlantirishning pedagogik strategiyalarini amalga oshirish yo'llari.....	117
Mamadaliyev K. Elektron o'quv-metodik majmualarni yaratish metodikasi	120
Mirzaaxmedov X. Korruptsiyaning mavjudligiga doir tarixiy dalillar va ularning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini	123
Mo'minov K. Talabalarni kreativ tafakkurini rivojlantirishda forsait texnologiyalaridan foydalanish usullari.....	126
Nasriddinov D. Mobil ilovalar hamda robototexnika elementlari orqali fizika fanidan ilmiy-texnik tadqiqotlarni rivojlantirish asoslari.....	130
Ne'matullayeva S., Mirzayeva S. ART terapiyaning nazariy va psixologik asoslari	133
Nosirova M. Xotin-qizlar o'rtasida sodir etilgan jinoyatchilikni oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar	136
Nurmetova G., Qurbonov J. Detektorlar fizikasi fani ma'ruza mavzularini o'qitishda "Swot-tahlil" metodini qo'llash	140
Отжапанов Ж. Информационная образовательная среда как основное средство развития профессиональной компетентности будущих учителей информатики	143
Ochilova G. Zamonaviy ta'limni rivojlantirish sharoitida oliy ta'limning pedagogik samaradorligi uchun iqtisodiy rag'batlantirish tushunchasini shakllantirish.....	146
Pozilova Sh. Kasbiy kreativlik turlari va ularning ilmiy-nazariy tahlili.....	149
Ravshanova G. Axborot xurujining yoshlar ta'lim-tarbiyasiga ta'siri.....	152

UO'K::327:94(584.4+100)"16-17"

Sirojiddin BAROTOV,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
E-mail: sirojiddinbaratov1985@gmail.com

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti O.Jaynarov taqrizi ostida

XVI ASR OXIRI-XVII ASR BOSHLARIDA BUXORO XONLIGIDA SIYOSIY VAZIYAT. ASHTARXONIYLAR SULOLASINING HOKIMYATGA KELISHI

Amotatsiya

Maqolada XVI asr oxirida Buxoro xonligida davlat hokimiyatini mustahkamlash uchun olib borilgan shiddatli kurashlar, tashqi dushmanlarning tazyiqlari natijasida yuzaga kelgan siyosiy inqiroz oqibatida shayboniylar sulolasining barham topishi va XVII asr boshlarida Ashtarxoniylar (joniylar) sulolasining hokimiyat tepasiga kelishi atroflicha tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Shayboniylar, Ashtarxoniylar (joniylar), Oltin O'rda, Astraxan, "Hoji Tarxon", Dashti Qipchoq, To'qay Temuriylar sulolasi, Xazar hoqonligi.

POLITICAL SITUATION IN THE BUKHARA KHANATE AT THE END OF THE 16TH - BEGINNING OF THE 17TH CENTURIES. THE RISE TO POWER OF THE ASHTARKHANID DYNASTY

Annotation

The article analyzes the events that took place at the end of the 16th century in the Bukhara Khanate, where intense struggles were carried out to strengthen state power, and as a result of the pressure from external enemies, a political crisis arose. The focus is on the conflict between the Shaybanids and the Ashtarhonids (Juniors) for the throne of the Bukhara Khanate, which led to the rise of the Ashtarhonids to power in the early 17th century.

Key words and set expressions: Shaybanids, Ashtarhonids (Juniors), Golden Horde, Astrakhan, "Hoji Tarkhon", Dashti Kipchak, Turco-Mongol dynasties, Khazar Khanate.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В БУХАРСКОМ ХАНСТВЕ В КОНЦЕ XVI — НАЧАЛЕ XVII ВЕКОВ. ПРИХОД К ВЛАСТИ ДИНАСТИИ АШТАРХАНИДОВ

Аннотация

В статье рассматривается ожесточенная борьба за укрепление государственной власти в Бухарском ханстве в конце XVI века, конец династии Шайбанов, обусловленный политическим кризисом, вызванным давлением внешних врагов, и приход к власти. Подробно анализируется династия Аштархани (Джаниди) начала XVII века.

Ключевые слова: Шайбани, Аштархани (Джаниди), Золотая Орда, Астрахань, «Хаджи Тархан», Дашти Кипчак, Династия Токай Тимуридов, Хазарское ханство.

Kirish. Istiqlol yillarida Vatanimiz tarixi har tomonlama xolis va ilmiy yoritila boshlandi. Ayniqsa, o'zbek davlatchiligi tarixini o'rganishga alohida e'tibor qaratildi. O'rta Osiyoda hukm surgan xonliklar davrini tadqiq etish, ularning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyoti jarayonlaridagi o'rni yoritish siyosat darajasiga ko'tarildi. O'rta Osiyoda hukm surgan Buxoro xonligi davri tarixi uzoq vaqt mobaynida yetarlicha o'rganilmay, ilmiy tadqiqotlardan chetda qolib ketdi. Xonlik tarixiga taaluqli manbalar tahlili yetarli darajada qilinmadi. Mustaqillik sharofati ila o'lkamizda hukmronlik qilgan xonliklar davri bo'yicha, shu jumladan, Buxoro xonligida shayboniylardan keyin taxtni boshqargan ashtarxoniylar sulolasi haqidagi ilmiy asarlar tahlil qilinib, o'rganila boshlandi.

Yurtimizning boy tarixidan ibrat olib va xulosa chiqarish lozimligi haqida O'zbekistonning birinchi prezidenti shunday degan edi: "Tarixdan ibrat olib yashash, tarix haqiqatlarini bilish kishiga quvvat beradi, uni hayot haqiqati bilan qurollantiradi. Tarixni yozishda xech qachon o'ng tomonga ham, chap tomonga ham og'masdan, faqat haqiqat va adolat nuqtai nazaridan yo'l tutilishi kerak... Tarixdan saboq chiqarib yashashi lozim. Men, avvalambor, yoshlarimizga qarata aytmoqchiman: o'qing, tarixni o'rganing, tarixini, o'tmishini bilgan odam kelajakda adashmaydi"[1]. Shunday ekan haqqoniy tarixni tadqiq etish va uni yoritish muhimdir. O'zbek davlatchiligi tarixida va taraqqiyotida xonliklar davri muhim o'rin tutgan davr hisoblanadi. O'rta Osiyo mintaqasida

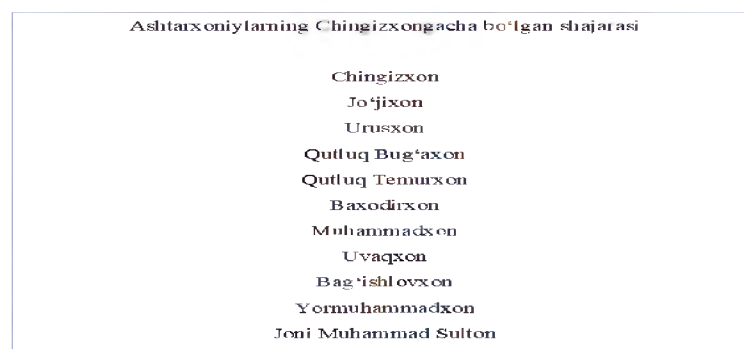
tashkil topgan xonliklar shimol va sharqda Rossiya, Sharqiy Turkiston va Xitoygacha, g'arbda Kaspiy dengizigacha, janubda Afg'oniston, Hindiston va Eron bilan savdo-sotiq va diplomatik aloqalarni olib borishda muhim geopolitik afzalliklarga ega bo'lgan. Maqolada Buxoro xonligida shayboniylar sulolasining siyosiy inqirozi va ashtarxoniylarning hokimiyat tepasiga kelishini yoritishga harakat qildik. Shayboniylar sulolasi hukmronligining oxirgi yillarida davlat hokimiyatini mustahkamlash uchun olib borilgan shiddatli kurashlar natijasida mamlakatda siyosiy tarqoqlik kuchayib, hokimiyatni egallash uchun da'vogarlar o'rtasida kurash avj oldi. XV asrning ikkinchi yarmi- XVI asrning birinchi choragida yashab, ijod qilgan O'rta Osiyolik muarrix Muhammadyor ibn Arab Qatag'on qalamiga mansub "Musaxxir al-bilod" asarida "quruvchi xon" deya nomlagan Abdullaxon II hukmronligining oxirgi yillari Buxoro xonligi tashqi siyosatida muvaffaqiyatsizlik davri bo'ldi[13]. Shimolda qozoq sultoni Tavakkal faollashgan bo'lsa, janubda Eron shohi Abbos I Xurosonga da'vo qila boshlaydi[18]. 1598-yilning boshida shayboniy Abdullaxon II vafot etganidan so'ng Buxoro xonligi taxtiga uning o'g'li Abdulmo'min o'tirdi. Biroq uning hukmronligi uzoqqa cho'zilmadi. Bunga uning o'z mavqeini mustahkamlash uchun hech narsadan tap tortmasligi sabab bo'ladi. Abdulmo'min otasining o'limidan so'ng ashtarxoniylar Jonibekni hibsga oladi. Shunday sharoitda Jonibekning o'g'li Din Muhammad sulton eronliklar ko'magida Hirot shahriga yurish qiladi. Lekin

shaharni egallay olmaydi[13]. Abdulmo'min otasi tarafida bo'lgan amaldorlarni ko'pchiligini qatl qildiradi. Bu esa o'z navbatida boshqa amirlarning unga qarshi bo'lib qolishiga sabab bo'ladi. Tarixchilarning bergan ma'lumotlarga ko'ra, uning hukmronligi olti oy davom etdi. Xurosonga harbiy yurish boshlagan Abdulmo'minga qarshi suiqasd uyushtiriladi[12]. Abdullaxon II ning sobiq ayonlari Abdusamad bahodir miroxo'r va Muhammadqul bahodir tirando'zlar fitna tepasida turdilar[7]. Shu tariqa O'ratepa va Zomin oralig'ida Abdulmo'min fitna qurboniga aylandi[17]. Bu voqea 1598-yilning o'rtalarida sodir bo'ladi. Bu voqeadan o'sha paytda Hirot hokimi bo'lgan Hojibiy Otaliq xabar topgach shaharni Dinmuhammadga topshiradi. Bu paytda shayboniylar xonadoni vakili Pirmuhammad Buxoroda xon qilib ko'tarilgan edi. Bu hol Dinmuhammadga ma'qul bo'lmaydi. U endigina hajdan qaytgan bobosi Yormuhammadni xon deb e'lon qiladi. Biroq, Din Muhammadning o'zi 1599-yilning iyulida eron shohi Abbosdan Hirot shahrini himoya qilishi chog'ida jangda halok bo'ladi. Bu voqeadan xabar topgan Yormuhammad va Dinmuhammadning ukasi Boqimuhammad Buxoroga Pirmuhammadxonning huzuriga qochib keladi va unga itoat qilishini ma'lum qiladilar. Ozroq fursat o'tgach, o'sha yilning oktabrida Boqimuhammad Samarqandga hokim etib tayinlanadi. Lekin Samarqand taxtini egallagan Boqi Muhammad kekxa Pirmuhammadxonga bo'ysunmay qo'yadi[13]. Tarixchilar Muhammad Yusuf Munshiy o'zining "Muqimxon tarixi" va Abulg'oziy Bahodirxon "Shajarayi turk" asarlarida Abdulmo'minni Movarounnahrda oxirgi shayboniy hukmdor sifatida ta'riflaydilar[14; 3]. Abdulmo'minga qarshi fitna uyushtirilishining o'zi xonlikda markaziy hokimiyatning zaiflashganligi va yirik amaldorlar mavqeyining oshib borayotganligidan nishona edi. Abdulmo'minxonning o'limidan so'ng shayboniylar sulolasi vakillari o'rtasida oliy hokimiyatni egallaydigan nomzod topilmadi. Mamlakatda siyosiy vaziyat chigallashib, anarxiya avjiga chiqdi. Hech kim bir-biriga bo'ysunishni xohlamasdi[16]. Bir guruh amaldorlar Abdulmo'mindan so'ng xonlik taxtiga Abdullaxon II ning amakivachchasi Pirmuhammad II ni (1598-1601) o'tqazishdi. Pirmuhammad II nomigagina xon hisoblanib, real hokimiyat mamlakatda o'z nufuziga ega bo'lgan yirik yer egalari qo'lga o'tib qoldi[8]. Uning hukmronligi ham uzoqqa cho'zilmadi. Bunday vaziyatda hukmronlikni saqlab qolish, markaziy hokimiyat mavqeyini mustahkamlash ko'p jihatdan hukmdorning o'ziga bog'liq bo'ladi. Biroq Pirmuhammadxonda bunday xislat va qobiliyat mavjud emasdi[4]. Abdullaxon II vafot etgach,

markaziy xokimiyatning zaiflashuvi va mamlakatdagi boshboshdoqliklardan xonlikning ichki va tashqi dushmanlari foydalanib qolishga urindi. Pirmuhammadxon bunday vaziyatdan chiqib ketishga ojizlik qildi. Ayni paytda Samarqand hokimi bo'lgan Boqimuhammad 1601-yilning oxirida Samarqand yaqinida Pirmuhammadxon bilan urushga kiradi. Jangda Pirmuhammadxon o'ldiriladi. Shu tariqa Boqimuhammad Buxoro taxtiga o'tiradi[13]. Mana shunday og'ir vaziyatdan Eron safaviylari foydalanib qolishga urindi. Ular tomonidan shayboniylar bosib olgan Mashhad, Sabzavor va Hirot kabi shaharlar bosib olindi. Safaviy hukmdor Abbos I ko'magi bilan Eronda shoh qo'l ostida tarbiya topgan Muhammad Ibrohim Balx hukmdori bo'ldi[16]. Mamlakatning janubiy sarhadlarida hokimiyat shayboniylar qo'lidan ketdi. Ayni paytda xonlikning shimoliy-sharqiy chegarasida joylashgan qozoq sultoni Tavakkalning bosqinchilik yurishlari boshlandi. U Axxi, Andijon, Toshkent, Samarqand va Miyonqolgacha bo'lgan hududlarni zabt etdi[7]. Lekin, Tavakkalning Buxoroni egallashga bo'lgan urinishi mag'lubiyat bilan tugadi va uning o'zi jangda jarohatlandi. U olgan jarohati tufayli 1599-yilda Toshkentda vafot etdi. Shu bilan qozoqlarning keyingi istilolari to'xtadi[11]. Abdullaxon II tomonidan juda qiyinchilik bilan egallangan mamlakatning shimoliy-g'arbiy qismi bo'lgan Xorazm va turkmanlar yashaydigan hududlar ham safaviy shox Abbos ko'magida yana mustaqillikka erishdi[17]. "Muqimxon tarixi" asari muallifi Muhammad Yusuf Munshiy bergan ma'lumotlarga ko'ra, "Movarounnahrning o'zida ham butun mamlakat hududida bo'lgani kabi parokandalik va nizolar avj oldi va hech kim bironvga itoat etishni xohlamasdi" [14]. Shayboniylar sulolasi hokimiyatni 1601-yilgacha o'z qo'llarida ushlab turdilar[21]. Ichki va tashqi vaziyat og'irlashgan bir paytda, bir guruh amaldorlar, qabila sardorlari va mamlakat siyosiy hayotida o'z nufuziga ega bo'lgan ulamolar Buxoro xonligi taxtiga shayboniylarga qarindosh bo'lgan Joni Muhammad Sultonning o'g'li Din Muhammad Sultonni o'tkazadilar. Bu paytda Din Muhammad xonlikning janubiy-g'arbiy viloyatlarida hokimlik qilardi[9]. Shu voqeadan boshlab Buxoro xonligi tepasida Ashtarxoniylar (Joniylar) sulolasi hukmronligi boshlanadi[23]. Ashtarxoniylar (Joniylar) 150 yildan ko'proq vaqt (1601-1756-yillar) davomida Buxoro xonligida oliy hokimiyatni boshqargan sulola[19; 20]. Ashtarxoniylar asli Chingiziylar Jo'jixon avlodidan bo'lib, "Muqimxon tarixi" asarida ularning Chingizxongacha bo'lgan shajarasi haqida ma'lumot berilgan[14]. (1-jadval)

1-jadval

Ashtarxoniylar shajarasi

Jonibek sulton Jo'jixonning o'n uchinchi o'g'li To'qay Temurning avlodidan bo'lib, XIV asrning 80-yillaridan e'tiboran Volga daryosi bo'yalarini o'z ichini Astraxan(Xoji Tarxon) va unga tutash hududlarda hukmronlik qilgan[20]. 1556-yilda Astraxan Moskva knyazi Ivan Grozniy tomonidan bosib olinib Rossiya mulki deb e'lon qilindi[17]. Yormuhammadxon ahli ayoli va farzandlari Joni Muhammad

sulton, Abbos sulton, Tursun Muhammad sulton, Pir Muhammad sultonlar bilan Buxoroga ko'chib kelishga majbur bo'ladi[13]. Yormuhammadxonning oilasi Buxoro xonligi hukmron sulolasi vakillari xonadoni bilan quda-andachilik rishtalarini bog'ladi. Uning o'g'li Jonibek sulton Buxoro xoni Iskandarxonning (1563-1583) qizi Zuhroxonimga uylana- di[14]. Abdullaxon II ayrim tumanlar boshqaruvi ham unga

topshiradi. Bu oilada uch o'g'il (Din Muhammad, Boqi Muhammad, Vali Muhammad) dunyoga keladi. Ular Abdullaxon II (1583-1598) hukmdorligi davrida Marv, Niso va Obivardda hokimlik qiladilar[13].

1598-yilda Abdulmo'minxonga suiqasd uyushtirilgach, amaldorlar va din ulamolari Jonibek sultonni davlat taxtiga o'tqazmoqchi bo'ldilar. Lekin, Jonibek sulton bunga rozi bo'lmaydi. Shunday vaziyatda ular uning katta o'g'li Din Muhammadxon nomiga xutba o'qitdilar. Biroq, Din Muhammadxon Buxoroga ketayotib yo'lda Eron qo'shini bilan bo'lgan to'qnashuvda halok bo'ldi[14]. Shundan so'ng, xonlik taxtiga Jonibek sultonning o'rtancha o'g'li Boqi Muhammad o'tqazildi. Vali Muhammad esa merosxo'r deb e'lon qilindi va hukmdor tomonidan islom gumbazi Balxga hokim etib yuboriladi[14]. Shu tariqa Buxoro xonligida hokimiyat to'raligicha Ashtarxoniylar sulolasi vakillari qo'lga o'tidi[22]. Movarounnahrda tarixiy manbalarda Ashtarxoniylar (Xoji Tarxonlik hukmdorlar) yoki Joniylar (Jonibek sulton nomi bilan) nomini olgan sulola hukmronligi davri boshlandi. Ilmiy adabiyotlarda bu sulolaning birinchi hukmdori Boqi Muhammad ekanligi takidlanadi[16]. Lekin, numizmatik ma'lumotlarda xonlik poytaxti Buxoroda, shuningdek, Samarqand va Toshkent shaharlarida ham 1600-1601-yillarda Jonibek sulton nomidan tanga pullar zarb qilinganligi aytib o'tiladi[10]. Bundan kelib chiqib Ashtarxoniylar sulolasining birinchi hukmdori Jonibek sulton deyish mumkin[11]. Dastlabki davrda davlatda zarb qilingan tangalar Jonibek sulton nomi ila zarb qilingan bo'lsada, amalda mamlakatni Boqi Muhammad idora qildi. Shuning uchun tarixiy adabiyotlarda Boqi Muhammad ashtarxoniylarning birinchi hukmdori sifatida talqin qilinadi[2]. Buxoro xonligida hokimiyat tepasiga Boqi Muhammadning kelishi va yangi sulola hukmronligining boshlanishi amalda katta o'zgarishlarni olib kelmadi. Abdullaxon II ning vafoti va so'nggi shayboniylar sulolasi vakillari o'rtasidagi o'zaro ichki kurashlar va siyosiy parokandalik avj olib ketgandi. Shuning uchun ham yangi sulola hukmdori oldida turgan muhim vazifalardan biri markaziy hokimiyatni mustahkamlash va mamlakat hududiy yaxlitligini ta'minlashdan iborat edi[5, 8]. Samarqand va Toshkentda qozoq sultonlarining ta'siri haliyam kuchli edi. Boqi Muhammad hokimiyatni qo'lga olgach, mamlakatdagi siyosiy tarqoqlikka barham berishga intilib, eng avvalo Xorazmga hujum qildi. Chunki Abdullaxon II vafotidan keyin Xorazm mustaqillikka erishgandi[17]. Bu mintaqada mahalliy sulola vakili Hoji Muhammadxon(1559-1602) qisqa vaqt ichida Amudaryodan Mang'ishloqqa bo'lgan hududlarni egallab, o'z hukmini o'rnatishga muvassar bo'ladi. Boqi Muhammad bunga beparvo qarab turolmagani albatta. Biroq, e'tiborli oqsoqollar va ulamolarning aralashuvi bilan Boqi Muhammad va Hoji Muhammadxon o'rtasida kelishuvga erishildi[4]. Xorazmning Buxoroga qaramligi tan olindi. Mamlakat sarhadlarining g'arbiy qismida hokimiyatini mustahkamlagan Boqi Muhammad endi e'tiborini janubga qaratdi. Joniylar sulolasi davrida ham mamlakat poytaxti shayboniylar davridagidek Buxoro shahri edi. Lekin XVII

asrda Balx shahrining ahamiyati va obro'si ham ortib bordi[17]. Balx shahri valiahd shaxzoda tomonidan idora qilingan. Ba'zi davrlar oralig'ida Balx shahri va viloyati Buxoro xonligidan mustaqil beklik sifatida faoliyat yuritgan[6]. Biroq ayni paytda Balx viloyatining katta qismi eron safaviylari nazoratida edi[6]. Shuning uchun ham Boqi Muhammad Balx shahrini tezda egallashga harakat qildi. Bu vaqtda Balxda shayboniylardan bo'lgan Muhammad Ibrohim sulton hokimlik qilardi. U shoh Abbos yordamida Balx va uning atrofidagi hududlarni egallagandi. U asli shayboniy Suyunch Muhammad sultonning o'g'li bo'lib safaviy Abbos saroyida tarbiya topgan va poytaxt Isfahonda istiqomat qilgan[7]. Muhammad Ibrohim sulton qisqa boshqaruvi davrida oddiy xalq va amaldorlarga zulm o'tkazdi. Tarixchi Mahmud ibn Vali Muhammad Ibrohim sulton davri haqida "Muqimxon tarixi" asarida qora sahifalarni yozib qoldirgan. Unga ko'ra Ibrohim sultonning qisqa hokimlik davrida ko'p nohaqliklar sodir bo'ldi. Bozorlarda, ko'chalarda begunoh musulmonlarning qoni to'kildi. Bunday xunrezliklar har kuni, har joyda sodir etilaverdi. Lekin, bunday qotilliklar va tartibsizliklar kim tomonidan amalga oshirilayotganligi noma'lum bo'lib qolaverdi. Oxir-oqibat bu ishlarning tepasida Ibrohim sulton va uning ayonlari turganligi ma'lum bo'ldi[14]. Bundan tashqari uning shia mazhabiga xos bo'lgan odatlarni qo'llab-quvvatlashi ham asosiy qismi sunniylik mazhabida bo'lgan aholining noroziligiga sabab bo'ladi. Bu omillar xalq va amaldorlarni unga qarshi qilib qo'ydi. Ular Samarqand hokimi Vali Muhammadxonidan yordam so'raydilar. Vali Muhammadxon esa Balxni egallash uchun tinimsiz yurishlarni amalga oshiradi. Ashtarxoniylar qo'shinining Balx atrofida paydo bo'lishi Muhammad Ibrohim sulton va uning ittifoqchilarini sarosimaga solib qo'ydi. Ibrohim sultonning ishongan amirlari ham undan yuz o'girib buxoro qo'shini bilan birlashishni afzal ko'rdi[16]. Shunday vaziyatda shirin jonini va amalni saqlab qolishni istagan amirlar Ibrohim sultonni ham ayab o'tirmadilar. Ular Vali Muhammadxon boshchiligidagi Buxoro qo'shinlariga Balxdan shimolroqda joylashgan Siyohjird qishlog'ida duch keldilar. Xuddi shu joyda Ibrohim sultonni tutib, boshini tanasidan uzib Vali Muhammadxon oti oyoqlari ostiga tashlaydilar. Shu tariqa Vali Muhammadxon Balx shahrini egallaydi. Shaharning barcha amirlari va harbiy sarkardalar Vali Muhammadxon xizmatiga kiradilar[14]. Shunday qilib 1601-yilning oxirlarida Balx shahri ashtarxoniylar tomonidan egallandi[7]. Bu yerda Joni Muhammadxon nomiga xutba o'qildi va Vali Muhammad shaharga hokim etib tayinlandi.

Xulosa qilib aytganda, XVI asr oxirida shayboniy Abdullaxon II ning vafotidan keyin hukmron sulola vakillari o'rtasida hokimiyat uchun kurashlar va ichki siyosiy nizolar avj oldi. Natijada, markaziy xokimiyatning inqirozi tezlashdi. Mamlakatdagi tartibsizliklar siyosiy vaziyatni taranglashtirdi. Bunday vaziyatdan Buxoro xonligining ichki va tashqi dushmanlari foydalanishga urinishdi. Oqibatda, ana shunday og'ir sharoitda yangi sulola – Ashtarxoniylar sulolasi hokimiyat tepasiga keldi.

ADABIYOTLAR

1. Каримов И.А. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. Т.: "Ўзбекистон", 2015.
2. Абдураимов М. А. Очерки аграрных отношений. Ташкент, "ФАН", 1966. Кн 1.
3. Абулғозий Баҳодирхон. "Шажарайи турк". Топкент, "Чулпон", 1992.
4. Азамат Зиё. Ўзбек давлатчилиги тарихи. Топкент, "Шарқ", 2001.
5. Атаджанов Ш., Илҳомов З., Ишқуватов В., Аллаева Н. Ўзбек хонликлари тарихшунослиги. Топкент, Низомий номидаги ТДПУ. 2001.
6. Ахмедов Б. А. История Бухара (XVI-первая половина XVIII в.) Ташкент, «Фан», 1982.
7. Ахмедов Б. Тарихдан сабоқлар. Топкент, "Ўқитувчи", 1994.
8. Ахмедов Б. Ўзбекистон тарихи манбалари.(Қадим замон ва ўрта асрлар) Топкент, "Ўқитувчи". 2001.
9. Бахридинов, Б. С. (2023). Приход династии Аштархани (Джани) на трон Бухарского ханства. Центральноазиатский журнал литературы, философии и культуры, 4(1), 65-68.

10. Давидович Е. А. История монетного дела Средней Азии XVII-XVIII вв., Душанбе, 1964.
11. Гафуров Б.Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. Кн. 2. Душанбе, 1989.
12. Зиёев Х. Россиянинг Қозон, Астрахан, Сибир, Крим, Кавказ ва Туркистонга таъовузи ва ҳукмронлигига қарши курашлар (XVI асрнинг иккинчи ярми - XX аср бошлари). VI жилд, Тошкент, “Янги аср авлоди”, 2012.
13. Муҳаммадёр ибн Араб Қатагон. Мусаххир ал-билод(Мамлакатларнинг эгалланиши). Форс тилидан таржима, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифлари: Исмоил Бекжонов, Дилором Сангирова. Тошкент, “Янги аср авлоди”, 2009. –Б. 399.
14. Муҳаммад Юсуф Мунши Муқим-хонская история /Перевод с таджикского, предисловие, примечания и указатели профессора А.А. Семенова. –Тошкент: Издательство академии наук узбекской ССР, 1956.
15. Муҳаммадёр ибн Араб Қатагон. Мусаххир ал-билод(Мамлакатларнинг эгалланиши). Форс тилидан таржима, изоҳлар ва кўрсаткичлар муаллифлари: Исмоил Бекжонов, Дилором Сангирова. Тошкент, “Янги аср авлоди”, 2009.
16. История народов Узбекистана. Кн 2. Ташкент, 1947.
17. Иванов П.П. Очерки по истории Средней Азии (XVI – середина XIX в.) / Отв. ред. А.К.Боровков. – М.: Изд-во Восточной литературы, 1958.
18. Очерки по истории государственности Узбекистана. Ташкент, “Шарқ”, 2001.
19. Ражабов Қ., Иноятов С. Бухоро тарихи. Тошкент, “Тафаккур”, 2016.
20. Сағдуллаев А., Аминов Б., Мавлонов Ў., Норқулов Н., Ўзбекистон тарихи: давлат ва жамият тараққиёти. I қисм, Тошкент, “Академия”, 2000.
21. Сағдуллаев А., Ў. Мавлонов. Ўзбекистонда давлат бошқаруви тарихи (қадимги даврлардан XIX асрнинг ўрталарига қадар) Тошкент, “Академия”, 2006.
22. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Тошкент., «Ўзбекистон миллий энциклопедияси». 833-б.
23. Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни. Тошкент, “Шарқ”. 2001.